

УДК347.66

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.32>

СПАДКОВІ ВІДНОСИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Горпинич Л.І.,

здобувач кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права
Академії праці, соціальних відносин та туризму

Горпинич Л.І. Спадкові відносини в умовах воєнного стану: особливості правового регулювання.

В статті проаналізовано особливості правового регулювання спадкових відносин в умовах воєнного стану. Визначено, що дослідження проблематики спадкування обумовлено потребою подальшого вдосконалення механізму реалізації та захисту прав та інтересів людини, зокрема права власності, в умовах ринкової економіки в демократичній, правовій державі. В умовах воєнного стану в Україні дане питання набуває надзвичайно важливого значення з причин виникнення значних перешкод в реалізації права на прийняття спадщини.

В процесі дослідження встановлено, що запровадження особливого правового режиму, у тому числі, воєнного стану, завжди виступає підставою обмеження основних прав і свобод людини і громадянина, зокрема стосовно реалізації майнових прав, наприклад, спадкування. З'ясовано, що в період воєнного стану до законодавства України були внесені відповідні зміни для упорядкування спадкових відносин. Виявлено, що місцем відкриття спадщини є останнє місце проживання спадкодавця, а якщо місце проживання спадкодавця невідоме, місцем відкриття спадщини є місцезнаходження нерухомого майна або основної його частини, а за відсутності нерухомого майна – місцезнаходження основної частини рухомого майна.

Встановлено, що для прийняття спадщини визначено термін шість місяців, але у разі якщо особа померла під час воєнного стану і державна реєстрація смерті проведена пізніше, ніж через один місяць після її смерті, строки для прийняття спадщини обчислюються не з моменту фактичної смерті, а з моменту реєстрації смерті державними органами. Якщо людина померла на тимчасово окупованих територіях, чи в якомусь іншому місті, спадкоємці звертаються до нотаріуса і не можуть обґрунтувати дату смерті, то таким особам термін вираховується з моменту внесення факту смерті до Державного реєстру актів цивільного стану громадян.

Визначено, що введення в Україні правового режиму воєнного стану потребувало внесення

відповідних змін до національного законодавства, зокрема щодо спадкових відносин, для утвердження і забезпечення прав і свобод людини в нових реаліях. Внесені зміни надають можливість у найкращий спосіб забезпечити захист прав спадкоємців.

Ключові слова: спадкові відносини, воєнний стан, правове регулювання, спадкування, спадщина, місце відкриття спадщини, прийняття спадщини.

Horpynych L.I. Inheritance relations under martial law: peculiarities of legal regulation.

The article analyzes the peculiarities of legal regulation of inheritance relations in the conditions of martial law. It was determined that the study of inheritance problems is due to the need for further improvement of the mechanism of implementation and protection of human rights and interests, in particular property rights, in the conditions of a market economy in a democratic, legal state. In the conditions of martial law in Ukraine, this issue becomes extremely important due to the occurrence of significant obstacles in the implementation of the right to inherit.

In the process of research, it was established that the introduction of a special legal regime, including martial law, always acts as a basis for limiting the basic rights and freedoms of a person and a citizen, in particular, in relation to the realization of property rights, for example, inheritance. It was found that during the period of martial law, appropriate changes were made to the legislation of Ukraine to regulate inheritance relations. It was found that the place of opening of inheritance is the last place of residence of the testator, and if the place of residence of the testator is unknown, the place of opening of inheritance is the location of immovable property or its main part, and in the absence of immovable property - the location of the main part of movable property.

It has been established that a six-month deadline is set for accepting inheritance, but if a person died during martial law and the state registration of death was carried out later than one

month after his death, the time limit for accepting inheritance is calculated not from the moment of actual death, but from the moment registration of death by state authorities. If a person died in the temporarily occupied territories or in some other city, the heirs turn to a notary public and cannot substantiate the date of death, then for such persons the term is calculated from the moment the fact of death is entered in the State Register of civil status acts of citizens.

It was determined that the introduction of the legal regime of martial law in Ukraine required the introduction of appropriate changes to the national legislation, in particular regarding inheritance relations, in order to establish and ensure human rights and freedoms in the new realities. The introduced changes provide an opportunity to protect the rights of heirs in the best possible way.

Key words: inheritance relations, martial law, legal regulation, inheritance, inheritance, place of opening of inheritance, acceptance of inheritance.

Постановка проблеми. Дослідження проблематики спадкування обумовлено потребою подальшого вдосконалення механізму реалізації та захисту прав та інтересів людини, зокрема права власності в умовах ринкової економіки в демократичній, правовій державі. В умовах воєнного стану в Україні [1] дане питання набуває надзвичайно важливого значення з причин виникнення значних перешкод в реалізації права на прийняття спадщини. Виходячи з положення ч. 2 ст. 3 Конституції України про те, що утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [2], держава в умовах воєнного стану зобов'язана створити новий або надати зміни до чинного механізму реалізації прав та інтересів спадкоємців. Комплексний аналіз питань правового регулювання спадкових відносин в умовах воєнного стану та пошук шляхів його вдосконалення викликає підвищений науковий та практичний інтерес як у науковців, так і суспільства.

Мета дослідження полягає у встановленні особливостей правового регулювання спадкових відносин в умовах воєнного стану на основі аналізу нормативно-правових актів, наукових джерел та результатів правозастосовної практики.

Стан опрацювання проблематики. Загалом питання правового регулювання спадкових відносин знайшли широке відображення в працях В.В. Васильченка, А.В. Гончарової, І.В. Жилінкової, Ю.О. Заїки, О.Є. Кухарева, О.І. Неліна, О.П. Печеного, З.В. Ромовської, Є.О. Рябокони, І.В. Спасибо-Фатєєвої, С.Я. Фурси та ін. Дослідження правового регулювання спадкових відносин в умовах воєнного стану не було предметом дослідження серед правників. В нагоді

може стати досвід регулювання спадкових прав відносин в період війни 1941–1945 рр., однак все таки слід враховувати різний рівень урегульованості відносин, сьогоденний демократичний характер українського суспільства, вплив ідеології на упорядкування питань. Наразі, уже в умовах воєнного стану вказана проблематика розглянута в статтях таких правознавців, як: О.П. Печеного про війну як фактор впливу на спадкові правовідносини [3], О.О. Кармази про необхідність модифікації спадкових прав в умовах дії воєнного стану та євроінтеграційних процесів [4], О.Є. Кухарева щодо актуальних аспектів здійснення спадкоємцями права на прийняття спадщини в умовах воєнного стану [5], І.І. Голубенка про особливості порядку отримання спадщини в умовах воєнного стану [6].

Виклад основного матеріалу. Спадкові відносини як один із видів цивільно-правових відносин виникають на підставі норм підгалузі спадкового права в силу смерті фізичної особи (спадкодавця) та, як правило, волевиявлення його учасників, яким між останніми встановлюється комплекс прав та обов'язків з приводу переходу до них тих прав та обов'язків, які не припиняються зі смертю спадкодавця [7, с. 37]. Введення в Україні правового режиму воєнного стану, тобто «особливого правового режиму, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [1] мало значний вплив на все українське суспільство. Варто погодитися з думкою О.П. Печеного, що «військові дії здійснюють вплив на все суспільство, всі його регулятори, включаючи й правову сферу в цілому, і спадкування як її складову» [3].

Як свідчить зарубіжний досвід, запровадження особливого правового режиму, у тому числі, воєнного стану, завжди виступає підставою обмеження основних прав і свобод людини і громадянина, зокрема стосовно реалізації майнових прав, наприклад, спадкування. Так, практика Європейського суду з прав людини щодо розгляду справ про порушення статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (04.11.1950 р.) (Європейська конвенція

прав людини) [8] постійно наголошує на необхідності врахування справедливого балансу інтересів, який має бути досягнутий між конкуруючими інтересами особи та громадськості в цілому (Gaskin проти Сполученого Королівства [9]).

Загалом, спадкові правовідносини врегулює значний перелік нормативно-правових актів. Передусім, основою спадкового законодавства є Конституція України, яка «має найвищу юридичну силу, а закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй» (ч. 2 ст. 8 Конституції). Безпосередньо упорядковує спадкові відносини книга 6 Спадкове право ЦК України, водночас, важливо зауважити, що й інші норми ЦК України також регулюють ці відносини.

Джерелами спадкового права є спеціальні закони, які регламентують відносини в процесі здійснення права на спадкування, а саме: Закони України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 року, «Про міжнародне приватне право» від 23 червня 2006 року, «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 року, «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» від 1 липня 2010 року та ін. Крім того, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, також є частиною національного законодавства України, відповідно, Конвенція про колізії законів, які стосуються форми заповітів від 5 жовтня 1961 року, Конвенція про запровадження системи реєстрації заповітів від 16 травня 1972 року та ін. Важливим регулятором досліджуваних відносин є підзаконні нормативно-правові акти. Однак, звернемося до нормативних актів, завдяки яким були внесені зміни до законодавства України про спадкування в період воєнного стану.

Як уже зазначалося, введення воєнного стану змінило ритм життя країни. Актуалізувалися питання, які завжди викликали підвищений інтерес – власності, виконання зобов'язань, юридичної відповідальності, відшкодування збитків тощо. Питання упорядкування спадкових відносин входить до переліку надзвичайно важливих для суспільства в умовах воєнного стану, особливо щодо місця відкриття спадщини та строків для прийняття спадщини. Кабінет Міністрів України 28.02.2022 року прийняв Постанову «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» № 164 [10], відповідно Міністерство юстиції України видало наказ «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів у сфері нотаріату» від 11.03.2022 № 1118/5 [11], які враховували особливості (заборони) вчинення нотаріальних дій, зокрема щодо посвідчення заповіту військовослужбовців Збройних

Сил, інших військових формувань, а також працівників правоохоронних (спеціальних) органів, командиром цих формувань (органів) або іншою уповноваженою таким командиром особою з подальшим надсиланням таких заповітів через Генеральний штаб Збройних Сил, Міністерство оборони, відповідний правоохоронний (спеціальний) або інший орган до Міністерства юстиції або його територіального органу для забезпечення їх реєстрації нотаріусами Спадковому реєстрі [10].

Крім того, положення Постанов Кабінету Міністрів України «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» від 28.02.2022 року № 164 та «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату та державної реєстрації в умовах воєнного стану» від 24 червня 2022 року № 719 [12] змінили строки прийняття спадщини – перебіг строку для прийняття спадщини або відмови від її прийняття зупиняється на час дії воєнного стану, але не більше ніж на чотири місяці, тобто в умовах воєнного стану в Україні діє правило десяти місяців на прийняття спадщини чи відмови від неї. Свідцтво про право на спадщину видається спадкоємцям після закінчення строку для прийняття спадщини.

Однак, в подальшому в постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду у справі № 676/47/21 (провадження № 61-8014св22) на основі узагальнень судової практики було зазначено, що п. 3 постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» від 28.02.2022 року № 164 суперечить статтям 1270, 1272 ЦК України. Відповідно визначено, що Основним актом цивільного законодавства України є ЦК України, актами цивільного законодавства є також інші закони України, які приймаються відповідно до Конституції України та ЦК України. Актами цивільного законодавства України є також постанови Кабінету Міністрів України. Якщо постанова Кабінету Міністрів України суперечить положенням ЦК України або іншому закону, застосовуються відповідні положення ЦК України або іншого закону [13].

Як наслідок, за результатами дискусії серед правників, з урахуванням позиції Верховного Суду та результатів правозастосовної практики були прийняті Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку відкриття та оформлення спадщини» від 8 листопада 2023 року № 3449-IX [14] та Закон України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо вдосконалення порядку відкриття та оформлення спадщини» від 8 листопада 2023 року № 3450-IX [15]. Змін зазнали також Закони України «Про нотаріат» 2 вересня

1993 року, «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» від 12 липня 2001 року, «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17 лютого 2011 року, «Про безоплатну правничу допомогу» від 2 червня 2011 року, «Про судовий збір» від 8 липня 2011 року, «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» від 1 липня 2004 року, «Про виконавче провадження» від 2 червня 2006 року.

Чинні закони встановили, що місцем відкриття спадщини є останнє місце проживання спадкодавця, а якщо місце проживання спадкодавця невідоме, місцем відкриття спадщини є місцезнаходження нерухомого майна або основної його частини, а за відсутності нерухомого майна – місцезнаходження основної частини рухомого майна. Якщо спадкодавець мав останнє місце проживання на території іноземної держави, місце відкриття спадщини визначається відповідно до Закону України «Про міжнародне приватне право» від 23 червня 2006 року (ст. 1221 ЦК).

Крім того визначено, що з 30 січня 2024 року для прийняття спадщини визначено термін шість місяців, але у разі якщо особа померла під час воєнного стану і державна реєстрація смерті проведена пізніше, ніж через один місяць після її смерті, строки для прийняття спадщини обчислюються не з моменту фактичної смерті, а з моменту реєстрації смерті державними органами. Якщо людина померла на тимчасово окупованих територіях, чи в якомусь іншому місті спадкоємці звертаються до нотаріуса і не можуть обґрунтувати дату смерті, то таким особам термін вираховується з моменту внесення факту смерті до Державного реєстру актів цивільного стану громадян. За попереднім законодавством – разі пропуску шестимісячного строку особа не може оформити спадщину і єдиним виходом із ситуації лишився суд.

Важливим є прийняття Закону України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» від 23 лютого 2023 року, яким запроваджено надання компенсації за окремі категорії пошкоджених та знищених об'єктів нерухомого майна, визначено способи надання компенсації, врегульовано механізм подання та розгляду заяви про надання компенсації, визначено джерела фінансування компенсації; встановлено основні положення щодо обліку осіб, які мають право на отримання компенсації та її на-

дання; передбачено створення Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України як єдину державну інформаційно-комунікаційну систему, призначену для збирання, накопичення, обліку, обробки, зберігання та захисту інформації (документів) про рухоме та нерухоме майно, пошкоджене та знищене внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, осіб, майно яких пошкоджено або знищено, матеріальну шкоду (у тому числі збитки), завдану внаслідок пошкодження та знищення такого майна, компенсацію за пошкодження та знищення такого майна, фінансування відновлення пошкодженого та знищеного майна, а також іншої інформації (документів), визначеної цим Законом [16]. Разом з тим, дія зазначеного Закону не поширюється в частині надання компенсації за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна на об'єкти нерухомого майна, що на день введення воєнного стану в Україні, знаходилися на тимчасово окупованій Російською Федерацією території України, визначеній відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 року.

Висновки. Таким чином, введення в Україні правового режиму воєнного стану потребувало внесення відповідних змін до національного законодавства, зокрема щодо спадкових відносин, для утвердження і забезпечення прав і свобод людини в нових реаліях. Внесені зміни упорядкували місце відкриття спадщини та строки для прийняття спадщини в умовах воєнного стану, що надає можливість у найкращий спосіб забезпечити захист прав спадкоємців. Відповідно, маємо надію на подальше вдосконалення механізму реалізації та захисту прав та інтересів людини, зокрема учасників спадкових відносин, в умовах ринкової економіки в демократичній, правовій державі як в період воєнного стану, так і в мирний час.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022, затверджений Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення 12.10.2024).
2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомо-

- сті Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Печений О.П. Війна як фактор впливу на спадкові правовідносини. *Юридичний вісник України*. 2022. № 12–15. 25 березня – 29 квітня 2022. С. 18-19.
  4. Кармаза О.О. Модифікація спадкових прав в умовах дії воєнного стану та євроінтеграційних процесів. *Південно-український правничий часопис*. 2022. № 4. Ч. 1. С. 136–141.
  5. Кухарев О.Є. Актуальні аспекти здійснення спадкоємцями права на прийняття спадщини в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 222–225. URL: http://lsej.org.ua/11_2022/50.pdf.
  6. Голубенко І.І.. Особливості порядку отримання спадщини в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 125–129. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2023/26.pdf.
  7. Заїка Ю.О., Рябоконт Є.О. Спадкове право: навч. посіб. / Ю.О. Заїка, Є.О. Рябоконт. Юрінком Інтер, 2009. – 352 с.
  8. Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (04.11.1950 р.) (Європейська конвенція прав людини). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 12.10.2024).
  9. Рішення Європейського суду з прав людини щодо доступу до інформації / І.Є. Розкладай та ін. ; за ред. Т.С. Шевченко. Київ : Інститут Медіа Права, 2014. С. 103–106.
  10. Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 року № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 12.10.2024).
  11. Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів у сфері нотаріату: Наказ Міністерства юстиції України від 11.03.2022 № 1118/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/719-2022-%D0%BF#n31> (дата звернення 12.10.2024).
  12. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату та державної реєстрації в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 червня 2022 року № 719. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/719-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 12.10.2024).
  13. Крат В. Окремі питання розгляду справ у спорах, що виникають в сфері спадкування. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_present/Prezent_spadkyv_10_03_2023.pdf.
  14. Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку відкриття та оформлення спадщини: Закон України від 8 листопада 2023 року. *Відомості Верховної Ради*. 2023 № 96, ст. 388.
  15. Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо вдосконалення порядку відкриття та оформлення спадщини: Закон України від 8 листопада 2023 року. *Відомості Верховної Ради*. 2023. № 96, ст. 389.
  16. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України: Закон України від 23 лютого 2023 року. *Відомості Верховної Ради*. 2023. № 60, ст. 191.